

LPH

A BUDAVÁRI PALOTA

A TM felhívására beérkező olvasói válaszok, valamint felkért szakemberek véleménye szinte minden esetben megegyezett abban, hogy hazánk legfontosabb műemlékei között első — sportnyelven szólva — „helyezést” a budavári palota

nyerte el. Úgy gondolom, hogy az egyöntetű vélemény minden szempontból helyes és indokolt: egyetlen olyan műemlékünk sincs, mely oly tömören és gazdagon tárna elénk nemzetünk kultúráját, melynek sorsa annyira híven tükrözné múltunkat. Sikeres feltárása és helyreállítása nyomán képet kaphatunk az Anjou-királyok, Zsigmond és Mátyás udvarának művészetéről, a török pusztulás mértékéről, a XVIII. századi újjáépítésről, a XIX. század végi nagyvonalú átépítésről és arról a nagyvonalú kulturális munkálkodásról, mely a II. világháború után indult meg és napjainkban fejeződik be. Ez utóbbi, közel három évtizedes munkálkodásra külön szeretném felhívni a figyelmet: a II. világháborús borzalmas pusztulás után Gerevich László akadémikus vezetésével folyó régészeti feltárások tárták elénk az európai rangú középkori kultúránk — építészetünk, képző- és iparművészetünk — nagyszerű emlékeit, Gerő László állami díjas építész tervei szerint épült újjá a középkori királyi palota erődrendszere, a XIV—XV. századi termek sora, kiváló értékű építészek, képzőművészek, belsőépítészek munkája nyomán kapott pompás otthont a Budapesti Történeti Múzeum, a Nemzeti Galéria, a Munkásmozgalmi Múzeum.

a szigorúan vett várpalota területén kap helyet az Országos Széchényi Könyvtár, rövidesen megnyílik a Várszínház, az egykori karmelita rendházban akadémiai kutató intézet kap otthont, az egykori miniszterelnöki palota reprezentatív célra épül újjá. Az építészeti munkák mellett folyó régészeti feltárások továbbá gazdag eredményekkel örvendeztették meg a nagyközönséget és a szakembereket: nemcsak sikerült feltárni a királyi palota északi és nyugati erődrendszerének maradványait, hanem 1974 februárjában Zolnay László vezetésével feltárt szobortemető páratlan kincslelettel gazdagította művészet és művelődéstörténetünket. Az egész ország feszült figyelemmel figyelte a feltárást, izgatottan várta a sajtó, rádió és TV híreit, majd újkori zarándoklásnak is felfogható az érdeklődés, mely a kiállított, restaurált szobrok bemutatkozását fogadta.

Röviden meg kell említenünk azt is, hogy a budavári palota elválaszthatatlan a középkori polgárvárostól: együtt éltek, együtt pusztultak egykor, együtt születnek újjá korunkban. Aki ma ellátogat a budai várhegyre, 700 év kultúrájával találkozik, nemzeti művészetünk fényes évszázadaival és szomorú pusztulásával egyaránt. Történelmünk intó példa számunkra: ma már fel tudjuk mérni, hogy népünket sújtó háborúk, az elnyomás és nem utolsósorban az emberek nemtörődömsége mit pusztított el és ezért kell megmentenünk művészetünk minden töredékét, történelmünk, kultúránk pótolhatatlan emlékeit.

gondolat és a megvalósulás egyértelmű helyességét bizonyítja, hogy 1286-ban a betörő tatárok csak a bal parti települést (pesti oldal) perzseltek fel, a dunai átkelőhely ellenőrzését is szolgáló vár a települések lakóinak is biztos védelmet nyújtott.

1347-ben Nagy Lajos a királyi udvart visszahelyezte Visegrádról Budára s ekkor kezdte építeni a vár-fennsík déli részén a testvéréről, István hercegről elnevezett lakótornyot. Az épület maradványai — négyzet formájú falak — ma is láthatók. Az Anjouk uralkodása alatt indult meg a külső várfalak építése, 1386 körül készültek a Csonkatoronynak nevezett védőművek. Az erődítési munkálatok Mátyás király uralkodása alatt folytatódtak: felépült az ún. Buzogány-torony és a déli nagyronde, mindkét védőmű a várerődítés rendszerét hathatósan erősítette. A török uralom alatt leginkább védelmi építkezés folyt: felépült az „Újvilág” városrész védelmére a Karakas pasa tornya, a Fehérvári kaput új rondella védte. (Mindkettő a nyugati oldalon.)

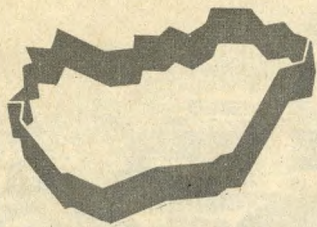
1686-ban a visszafoglaláskor súlyosan megsérült erődítést Venerio Ceresola irányításával részben helyreállították.

A XV. század első évtizedében a palotaszárnyak építésével új korszak indult meg: Zsigmond király felépíti a déli és keleti szárnyat, benne a lovagteremmel és Szűz Mária tiszteletére szentelt kétszintes várkapórnával, 1411-től pedig az ún. Frisspalotát kezdik építeni, melyet a kortárs utleírók a legszebb olasz és francia palotákhoz hasonlítják, impozáns mérete és elegáns díszítése miatt.

Mátyás király gyökeresen átépítette a gótikus stílusú palota-együttest: Chimenti Camiccia irányításával felépülő pompás reneszánsz épületekről Antonio Bonfini humanista író és kortársai, az udvarban élő követek, a Budát felkereső utazók ma-

A nagyszabású helyreállítás befejezése az 1980-as években várható:

gasztalva szólnak. Elsősorban az udvarban álló bronzszobrokat, Pallas Athéné figurájával díszített kutat, Hercules tetteit ábrázoló bronzkaput dicsérik, de bőven jut a magasztaló jelzőkből a termék aranyozott, kazettás famennyezeteire, freskóira. Számos olasz, elsősorban firenzei asztalos, intarziakészítő és keramikus dolgozott Budán, a nagyszabású munkákhoz ónmázás (faenzai jellegű) padlótegőket gyártó műhelyt, szobrokat öntő bronzöntőt építettek. Mátyás és Beatrix emblémáival díszített színes mázas padlótegőket, pompás kályhák díszítették a palota helyiségeit, hol oly egyedülálló gyűjtemény, mint a Corvina, Mátyás híres könyvtára is helyet kapott.

A pusztulás 1526-tól kezdődött meg: a királyi udvar a mohácsi csatavesztés hírére elmenekült, a törökök felgyújtották a palotát. Buda vára 1541-ben kardcsapás nélkül, csellet elesett, török kézre került. Egy 1598-as metszet tanúsága szerint a palota maradt a vár magva, de jellemző módon a budai pasa már nem itt, a pusztuló épületben lakott. A díszkút omladozott, az ablakokat a törökök befalazták, bedeszkázták, a boltozatos, tágas termeket, márványoszlopos csarnokokat vályog- vagy sövényfállal apró kamrákra osztották. A palota szobrait hajókra rakták, Konstantinápolyba vitték. (A Hagia Sophia mecsetben ma is áll két reneszánsz bronz kandalóber.) A palotát körülvevő udvarokban janicsárok kaptak helyet, szertárok, hadiszereket helyeztek el. A törökök illő tisztelettel emlegették a palotát: „Arany alma palotájának” nevezik a budavári palotát, amit nagy dicséretnek és szépségelismerésnek kell tekintenünk, hisz az arany a pirossal együtt a legszebb színűk, az alma a legizletesebb gyümölcsük.

A tisztelet és csodálat azonban csak ritkán járt együtt a legszükségesebb javításokkal. Sőt 1578-ban felrobbant egy lőportorony és elpusztult a Friss-palota. A tűzvészek is tovább pusztították a romos palotát, a kegyelemdőfést az 1686. évi visszafoglalás adta meg: a hónapokig tartó ágyúzás során beszakadtak a boltozatos termek, elpusztultak a gömbdíszekkel („arany almák”) ékesített tetők. (Jellemző, hogy Marsigli császári mérnök Mátyás egykori híres könyvtárából csak nyomorúságos maradványokat talált.)

A XVIII. századi újjáépítés is bontással kezdődött: rendezték a

romterületet, lebontották a falcsomokokat és 1715–1738 között egyszerű barokk stílusú épületet emeltek Höbbling—de Prati tervei szerint, III. Károly megrendelésére a várfennsík déli részén. Ez az építkezés tulajdonképpen elindította a második nagy építési hullámot, mely Mária Terézia uralkodása idején folytatódott.

Jadot—Pacassi—Oraschek—F. A. Hillebrandt udvari építészek északi irányba bővítették az épületeket oly módon, hogy a déli (III. Károly korabeli) szárnyhoz L alakú, gazdag homlokzatú palotát csatoltak. A mai helyzetet figyelembe véve a Budapesti Történeti Múzeumot tekinthetjük a korábbi XVIII. századi épületnek, a Nemzeti Galéria déli épületszárnyát pedig az „udvari építész-négyes” alkotásának. Ez a palota-együttes adott otthont rövid időre 1777-ben a Nagyszombatról (Trnava) Budára helyezett egyetemnek, majd 1790-tól a királyt helyettesítő nádor használta. (Zenetörténeti érdekesség, hogy 1800. március 3-án Josef Haydn itt vezényelte József nádor tiszteletére a „Teremtés” oratóriumot.)

1849-ben, amikor a magyar szabadságharc honvédei beveszik a várat, megsérült a palota is, berendezéséből is nagyon sok elpusztult.

1875-ben merült fel ismét a palota bővítése: Ferenc József koronázásakor kicsinek bizonyult. Az épület átépítésével Ybl Miklóst bízták meg: 1881–1891 között a déli szárnyhoz nyugati tömböt csatoltak (az Országos Széchényi Könyvtár helyreállítás alatt levő épülete). A tervező halála után (Hauszmann Aajos folytatta a munkát: a Mária Terézia-kori épülettömböt észak felé megduplázták és a két szárnyat kupolás középrésszel kötötte össze. (Az új szárny ma a Nemzeti Galéria és a Munkásmozgalmi Múzeum otthona.)

A századfordulón kialakult palota-együttest 1944–1945 telén a visszavonuló német csapatok megszállták, értelmetlen harcuknak köszönhető, hogy ismét elpusztult a várnegyed, a várpalota leégett, teremsorainak díszes berendezése a tűz martalékává vált. Falrészek, boltozatok beszakadtak. A pusztulás nagyobb volt, mint 1686-ban!

Szólnunk kell azokról az épületekről is, melyek a palotától északra, a Szent György téren és a Színház utcában állnak. A várpalotától északra fekvő terület a piactér volt, itt végezték ki Hunyadi Lászlót. A tér keleti oldalán laktanyák álltak, ezek felhasználásával, az 1800-as évek elején épült klasszicista stílusban — lehet, hogy Pollack Mihály tervei szerint — a Sándor-, később Miniszterelnökségi palota. Tovább haladva a várnegyed felé, a Színház utcában áll a Karmelita rend 1730-as években emelt temploma és rendháza. A középkorban a ferencesek kolostora állt itt, a törökök dzsámiá alakították át. A romokon fel-

Az egykori várkápolna a feltárás után

Reneszánsz kert

Középkori részletek

A helyreállított várkápolna

A nagy rondella

A budavári palota (Mihalik Tamás felvételei)

Angyalfej

épülő barokk stílusú karmelita kolostor templomát a szerzetesrend II. József-kori feloszlata után Kemelen Farkas 1787-ben színházzá alakította át. Itt tartotta az első magyar színelőadást Kelemen László színtársulata 1790-ben. 1800 májusában Beethoven közreműködésével hangversenyt tartottak benne, a XIX. század folyamán Megyeri, Déryné, Szígligeti, Laborfalvy játszottak a falak között.

A volt királyi palota a budapesti városkép leghangsúlyosabb eleme: a Dunára néző szárnya háromemeletes, hetventengelyes. Nagy méretei ellenére sem tűnik ormótlannak, követi a várhegy vonulatát, elegánsan koronázza azt.

A barokk (déli) palotaszárnyban látható a várpalota múltja: a feltárt és rekonstruált épületek, kertek, termek, valamint a vár erődrendszere. A rekonstruált termekben az Anjou, Zsigmond és Mátyás királyok korának művészete, a palota képző- és iparművészeti díszei láthatók: rekonstruált Mátyás-kori kályha, padlóbunkoló lapok, vörös- és fehérmárvány szobortöredékek, épületdíszek. A kiállított anyag legszebb része a szobortemető egyszerű anyaga, mely korának és szépségének megfelelően a Zsigmond-kori kápolnában és a lovagteremben látható.

Igen érdekes — Budapest múltját bemutató — állandó és időszakos kiállítások láthatók a Budapesti Történeti Múzeumban.

A Magyar Nemzeti Galériában a magyar festészet és szobrászat leg-rangosabb alkotásai várják a látogatókat: középkori táblaképek, szárnyasoltárok, szobrok mellett XVIII—XIX. és XX. századi festészetünk, szobrászatunk legjelesebb alkotóinak legjobb művei láthatók itt. Természetesen mindig egy-egy kamarakiállítás várja a közönséget.

Rövidebb időszakot ölel fel a Munkásmozgalmi Múzeum kiállítása; munkásosztályunk küzdelmes múltját, harcait igen színesen, ötletesen tárja a néző elé.

A budavári palotában együtt él a múlt és a jelen: hét évszázad építészete és művészete, történelmünk ünnepi évszázadai és az elnyomatás éve. Megcsodálhatjuk középkori, egész országra ható udvari művészetünk ránk maradt alkotásait — töredékességük egyben a szomorú múltat is idézi. Múlt és jelen tükröződik abban is, hogy szocialista társadalmunk mily nagy szellemi és anyagi energiát fordított arra, hogy feltárjuk Nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás király udvarának európai rangú művészetét, építészét és ugyanakkor elegáns otthon adjunk képzőművészetünk legszebb alkotásainak, Budapest múltjának, a magyar munkásság sikeres harcának, dokumentumainak.

DERCSÉNYI BALÁZS

TURISTA

9

1976 OKT